

Ը՞ր դուռն այսպէս
 օպտիկ կ'ուզես.
 Տես ականջներ
 Դուրս են մնացեր . . . —
 Մարդ ու գազան
 Չեղջ գաւազան
 Խեղճ իշուկին
 Խօստ ծծծ գարկին: —
 Այս է վախճան
 Անմիտ մարդկան.
 Որ են տղգէտ,
 Կ'ուզեն յաւէտ

Մեծ իմաստուն
 Անտու ամուն:
 Հրապարակաւ
 Շատ թէ սակաւ
 Վարդապետն
 Դատապետն
 Զմնադատն
 Գործածք ամէն:
 Բայց խայտառակ
 Ժողք ու ծանակ
 Կամ շուտ կ'ընան
 Կամ անազան:

Բ ա ճ Կ ո չ ո չ Դ

ՄԱՆՈՒՇԵԼԿ

ՄԱՐԿԵՍԻԱՆԱԿԱՆ

ՈՒՆԵՆԻՍ

(Շարժանութիւն)

Էպէտեւ այն առարկին ժա-
 մացոյցները միայն ժա-
 մեր կը նշանակէին, սա-
 կայն բնական էր որ պա-
 կասութիւն մ'ունենային
 եւ մեծագոյն պակասու-
 թիւն մը՝ եթէ ժամերէն
 զատ՝ միւս փոքրիկ ժա-
 մանակի միջոցներն ալ
 ցուցնէրու համար յո-
 րիւնէին: Զիարդ եւ իցէ, ժամանակն այն ժա-
 մանակի մեծատանց համար միայն հետաքրքրա-
 կան բան մըն էր. եւ անհամեմատ իր մը կը
 համարէին զայն՝ բաւական օր միայն գործէր՝
 հոգ չէր թէ առաջ կամ ետ կ'երթար: Այս
 ժամացոյցներն եթէ տանց զարդարանքի համար
 շինուէին, ժամագործը ըստ այնմ կը ջանային
 զանոնք զարդարել եւ տալ անոնց զանազան
 գեղեցիկ կամ անհնգեթիւ ու անճաշակ ձեւեր:
 Արդէն Հինային մերձաւոր հետեւողը փորձե-
 ցին ժամացոյցը մանրանկարով զարդարել եւ
 գետեղել տեսակ մը փոքրիկ անուշահոտ տփոյ

մէջ, որ նոյն ժամանակներն՝ «Մուշկի տոփ»,
 անուամբ ի գործածութեան էր: Այժմու ժա-
 ղովածոյցներու մէջ տակաւին կը գտնուին
 նիւռնպերիեան այնպիսի հետաքրքրական եւ
 զարդարուն ձեւերով ժամացոյցներ, յորոց ոմանք
 բիւրեղէ եւ շատերն ալ ուրիշ պատուական
 քարերու մէջ ագուցուած են եւ արտաբերուած
 կը տեսնուին իրենց բոլոր մեքենաներովը: Հին
 նիւռնպերիեան ժամացոյցներէն մին կաղնոյ ձեւ
 ունի եւ անուաւոր ատրճանակի փակալակով
 մը զարդարուած է վայելապէս, զոր հասնա-
 կանաբար՝ իբրեւ զարթոցիչ գործածած են:
 Երաղիկներն ու պտուղներն ալ ծոցի ժամագոր-
 ծութեան մէջ երեւցան՝ գլխաւորաբար իբրեւ
 նորաձեւութիւն. պատեանն երբեմն տանձ մը՝
 խնձոր մը՝ ձմերուկ մը կամ բնական ինչեւիցէ
 արտադրութիւն մը կը ներկայացընէր: Կենդա-
 նաց պետութիւնն իսկ իւր ներկայացընէր ու-
 նեցաւ ծոցի ժամագործութեան մէջ. ամէնէն
 հաճոյական ու սիրելի ձեւն էր բադի ձեւով
 ժամացոյցներու ձեւը, որոնք առ ի զարդ միայն
 կը գործածուէին: Նոյն իսկ մեռելի գանգոյ ալ
 իր սիրողը գտաւ եւ մեռելի գլուխ շինող գա-
 նազան արուեստագէտներ զանոնք այլեւայլ նկա-
 տողական իմաստնալից վճիռներով կը զարդա-
 րէին՝ որոնք մինչեւ ցայսօր ժողովածոյցներու մէջ
 կը պահուին ինամով: Բարեպաշտներ՝ զոր օրի-
 նակ կուսաններն՝ իրենց ժամացոյցներն խաչի
 ձեւով շինել կու տային եւ կու զօքներուն վրայ
 կը կրէին եւ կամ կը գետեղէին զանոնք իրենց
 աղօթագրոց կողերուն վրայ: Իսկ արք այն ժա-
 մանակն շրջագայութեան տեսակ մը գաւազան-
 ներ կը գործածէին, որոնց ծայրը փոքրիկ ժա-
 մացոյց մը շինել կու տային. նաեւ յաճախ մա-
 տանեաց ականակապիւծներու մէջ ժամացոյց մը
 կ'ագուցանէին արուեստօրէն ու ճաշակալից
 կերպով: Նորագոյն ժամանակն իւր ամենախոր-
 ւ արուեստական միջոցներովը տակաւին շատ եւ
 շատ հեռու է հասարակէն մեզմէ 200 տարի
 յառաջ պարողներուն այս փոքրիկ մեքենակա-
 նութեան արուեստին. եւ մարդս կը զարմանայ
 թէ հինքն ինչպէս կրնային այնպէս կատարեալ
 մեքենական կարմանն այնչափ փոքրիկ միջոցի
 մէջ գետեղել: Լոնտոնի առաջին արուեստահան-
 դիսին մէջ ի տես դրուած էր հեղուեստական
 ժամացոյց մը, որուն սրամագիչը 3 հարիւ-
 րորդամեդր էր եւ դիւրութեամբ գրչակալի
 մը (porte-plume) մէջ հաստատուած էր: Այս
 ժամացոյցը կը ցուցնէր ժամերը՝ վայրկեաններն
 ու ամսոյ օրերը: Լոնտոնցի նշանաւոր ժամա-

գործն Առնոլդ՝ Անգլիոյ Գէորգ Գ. թագաւորին համար մատանձեւ ժամացոյց մը շինեց, որ գրեթէ արծաթեայ կըլէ մը կիսուն չափ մեծ էր։ Սոյն ժամացոյցն կը կազմուէր 128 մասէ, որոնք ի միասին հապել թէ երկու կողմն ծանրութիւնը կը կշռէին։ Համբաւաւորն Առնոլդ արուեստին այս ամենափորձիկ արտադրութեանը համար նախ մասնաւոր գործիչներ շինել տուաւ եւ ապա ձեռնամուխ եղաւ անոր շինութեանը, զոր յաջողութեամբ կրցաւ ի գլուխ հանել։ Անգլիոյ թագաւորն այն հազուագիւտ ժամացոյցին վրայ այնպէս զմայլած էր՝ որ 500 կնէ ընծայ տուաւ արուեստաւորին։ Ռուսիոյ կայսրն երբ այս ժամացոյցին լուրը լսեց՝ 1000 կնէ մատոյց արուեստագիտին՝ նման ժամացոյց մը շինելու համար. սակայն Առնոլդ մերժեց նոյն առաջարկութիւնն ու պարգեւէն, ըսելով՝ թէ բովանդակ աշխարհիս վրայ իւր թագաւորաց ՏԵՐը միայն պիտի պարծի նոյն աննման ժամացոյցով։

Զսպանակաւոր ժամացոյցին ծնունդն՝ ինչպէս տեսնե՞ք՝ վերջասաններորդ դարուն սկզբան մէջն է։ Այս դարն ստուգիւ արուեստից ծաղկելուն եւ յառաջդրժմութեան գեղեցիկ դարագլուխը կը կազմէր. այս ժամանակամիջոցն ծըշմարիտ գրախտ մըն էր արուեստներուն, յորմէ վերածնութեան (renaissance) անուամբ ծաղկեալ ժամանակի շրջանը կը սկսի, որուն մէջ ժամագործութիւնն՝ գեղարուեստից իբրեւ եական աւարկայ՝ օր քան զոր ծաղկեցաւ ու յառաջացաւ։ Վասն զի դար մը, որ մարդկան շրջակայից՝ հասարակաց կամ անհատականաց շինուածոց՝ կահկարասեացն ու սպասուց նորագոյն ձեւեր պիտի գգեցընէր եւ ամէն բան, ինչ արդուգորդի կը նպաստէր, նրբագոյն ու բարձրագոյն ճաշակի համեմատ կերպարանափոխ պիտի ընէր, այսպիսի դար մը կ'ըսեն՝ ոչ միայն չէր կրնար մոռացութեան տալ ժամացոյցն՝ այլ մանաւանդ թէ առաջնակարգ առաւելութիւն ալ անոր ընծայեց։ Միով բանիւ՝ վերածնութիւնն յանձնու գեղեցիկացուց ծոցի եւ տանց ժամացոյցներուն արտաքին ձեւերը։ Այն հանձարեղ գաղափարներն, զորս արուեստաւորաց երեւակայութիւնն կրնար ստեղծել իրականացընելով զանո՞ք կատարեալ եւ շնորհալից գործոց վրայ՝ կը ներկայանան մեզի այս օրս այնպիսի գործքերով, որոնք այն ծաղկեալ դարուն արտադրութիւններն են եւ մինչեւ ցմեղ հասած են անվժար ու անմիս՝ ժամանակին եղածագործանիքներէն զգուշութեամբ պահուելով, Բայց

երբ վերածնութիւնն անհիշեթութեան եւ պլանկականութեան մատուցեալ, բնական հետեւութեամբ ժամացոյցներն ալ նորանշան եւ մանաւանդ այլանդակ կերպ ու կերպարանք գգեցան, Սակայն վերջասաններորդ դարն չէր կրնար իւր ընթացքն աւարտել՝ առանց Հենլայնի գործոյն՝ ժամացոյցին՝ կարեւոր ձեռնտուութիւն մատուցանելու։ Ժամացոյցին հարկաւոր կատարելագործութիւններն, որոնց այլեւայլ գտիչներուն վրայ ոչնչ ստոյգ գիտնք, էին նախ փափուկ աղեաց տեղ՝ պողպատեայ շղթան, երկրորդ խղուները (volute) կամ ձախարակը, եւ վերջապէս ճօճանակին պարուրաձեւ զսպանակը (spiral.) Տարակոյս չկայ թէ խղուներ հանձարեղ գիւտ եւ ժամացոյցի համար մեծ կատարելութիւն մըն է. յայց գրեթէ հանգիստապատիւ եւ հաւասար կատարելագործութիւն մըն է նաեւ Զեւոթիւնը (échappement), զոր անգլիացի Դոմփիոն (Tompion) գտաւ եօթնեւտասներորդ դարուն։ Իսկ ճօճանակին պարուրաձեւ եւ մազի նման բարակ զսպանակը 1674ին գաղղեացի ժամագործ մը՝ Նարեկ, ըստ ճշգրիտ տեղեկութեանց՝ հանձարեղն Հոյկենսի (Huyghens)՝

ժամաւաշաղկ (chronomètre)՝ մանրեկրորդները ճշգրիտ ցուցնող ժամացոյցը՝ ստորական ժամացոյց չէ. այլ ծովուն վրայ տեղւոյ աշխարհագրական երկայնութիւնն չափելու կը գործածուի, ուր ստորական կենսքէն աւելի ճշգրութիւն կը պահանջուի։ Լաւագոյն ժամանակաչափ կը շինուի յԱնգլիա, սակայն Համբուրկ եւ Ալթինա եւս լաւագոյնները կը յօրինուին այժմ։ Սոյն գործիքս մասնաւոր գործատանց մէջ շինուելէն ետքը՝ ամիսներով եւ փորձեն մերժցրտոյ մէջ եւ երբեմն ալ ի ընթացութեան, եւ անոր ընթացքն աստեղագիտական ուղիղ ժամացոյցին հետ համեմատուելն ետքը՝ արդիւնքը կը նշանակեն խնամք եւ ըստ այնմ կ'ուղղեն։

Շանսօթ է թէ բազմութիւն Ժողովութեան համար շինուած ճօճանակաւոր եւ զսպանակաւոր ժամացոյցները միշտ բաժանեալ աշխատութեամբ կը յօրինուին, այնպէս որ գործաւորն թերեւս ընդ բովանդակ կենան միշտ միեւնոյն կտորը կը շինէ ամբողջ ժամացոյց մը կազմելու համար։ Պատի ժամացոյցն եթէ նոյն իսկ դուռնաքեայ բնակարաններու եւ հնաւոր երկիրներու ծագն տարածուիլ կրցաւ՝ Շվարցվալտի (Պատընի եւ ի թրթնակուրկի կողման) գործունեայ բնակաց շնորհան էր։ Այս Ժողովուրդս գլխաւ որարար իւր մասնաճիւղն մէջ հսկայաքայլ կը յառաջագիւծէ եւ միշտ ցուցահանդէսներու մէջ բազմա-

տեսակ ժամացոյցներ ի տես դնելով՝ առաջնութեան մրցանակն ինք կը շահի: Եւսմագործութիւնն հոն տակաւին մեծաւ մասամբ տնային զուտ ձեռնարուեստ մըն է, զոր կը ծաղկեցընեն աւաններու եւ գիւղերու բնակիչք: Վարպետն ու աշակերտը, կինն ու օրիորդը, վերջապէս ամէնք՝ գրեթէ կ'աշխատին իրենց մասնաճիւղին մէջ. մին պատեաններ կը յօրինէ, միւսն անիւներ կը շինէ, երրորդ մը թուացոյց կը յարդարէ, եւ վերջապէս ուրիշ մէկն ալ նոյն մասերն ու մասնիկներն իրարու հետ կը միացնէ: Ըստիւր ամէն տարի 20.000 զանազան տեսակ ժամացոյց կ'առաքեն աշխարհին ամէն կողմերը՝ մասամբ միաշաւտու վաճառելով եւ մասամբ ալ փերեզակութեամբ: Շվարցվալտի վաճառքն հազիւ եւ մասնաւոր թէ դժուարաւ կրնայ մրցակից ունենալ. վասն զի զարմանիք արժանութեամբ կը ծախուի:

(Ընթերցիչներ)

ՔԱՂԱՔԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՒԹԱՆԸ

Արեւմտ, 31 Յուլիս, 1894:

Այս ամսոյս մէջ ամէնուն աչքը Գաղղիա ուղղուած էր: Պիրոյոյ դարիմ կազմելու եւ անոր նախագահելու ծանր գործքն իւր տկար առողջութեանը պատճառաւ յանձն չառաւ, եւ ընտրուեցաւ խորհրդանոցի գահերէց Քաղիմիր Փէրիէին տեղը: Տիւփուկի մնաց պաշտօնէից գահերէց, որ իւր նախկին դարիմն անփոփոխ պահեց: Գաղիմիր Փէրիէին Գաղղիոյ հասարակապետութեան գահերիցութիւնն ստանձնելուն ըրած յայտարարութիւնը կարծ ըսայ ազդու է, որմէ կը հասկըցուի թէ ինք Գաղղիոյ երեսնցուցիչը միայն պիտի չըլլայ, այլ միանգամայն կատավարը: Քաղիմիր յուրաբեկութիւնն արքայական շքեղութեամբ կատարուելէն ետեւ խորհրդանոցին առջեւ հանուեցան անիշխանականաց դէմ օրէնքներ, որոնք զօրաւոր մեծամասնութեամբ ընդունուեցան: Այսօրէնքներով ոչ միայն ոմրագործները պիտի հալածուին, այլ եւ անոնց կողմնակիցները, որոնք խօսքով կամ գրով ժողովուրդն օրինաց դէմ կը

զրգոնեն, ոմրագործութեան կը յորդորեն եւ եղած ոմիրները կը ներքողեն:

Խալիոյ խորհրդանոցն այլ նոյնպիսի օրէնքներով զբաղեցաւ անիշխանականաց դէմ, որոնք վրէժխնդրութեաննոր զոր մ'ըրին, ամուլոյս ինչ Լիվոնոյի մէջ դաշոյնով սպաննելով զՊանտի լրագրապետն՝ անիշխանականաց ոմրագործութեանց դէմ՝ ազդեցիկ յօդուածներ գրելուն համար: Թէ Խալիոյ եւ թէ Եւրոպայի ուրիշ տէրութեանց ոստիկանութիւնը մեծ եռանդեամբ խուզարկութիւններ կ'ընէ այսպիսի վտասակար անձանց դէմ եւ հազարաւորներ ձերբակալուեցան: — Քաղիմիր սպաննողն Խալիացի ըլլալուն պատճառաւ գաղղիացի հասարակ ժողովուրդն հալածանք հանեց Գաղղիա զլուտնուող բազմութիւն Խալիացի զործավարաց դէմ, որոնք ստիպուեցան Գաղղիայէն ելլել՝ սակայն երկու տէրութեանց քարեկամական յարաբերութիւնն ամենեւին չվրդովեցաւ, այլ մնաւ անոնց այս առթիւ աւելի լուսացաւ, որովհետեւ Խալիոյ կառավարութիւնն ամէն միջոցներով ջանաց եղած ոմրին համար իւր ցաւակցութիւնն Գաղղիոյ յայտնել եւ անոր հետ սերտ քարեկամութիւն կապել մինչեւ ի դոյն զՊանիկ իրեն արտաքոյ կարգի դեսպան Գաղղիա խաւրեց:

Խալիա այս աղէտից մէջ ամսոյս վերջերը մեծ սփոփութիւն գտաւ լուր առնելով որ իւր զօրքն Ափրիկէի մէջ մեծ յաղթութիւնն ըրած է: Յայտնի էր իւր Խալիացի Ափրիկէի մէջ Կարմիր ծովուն հարաւային ծովագնաց ընդամենն Մասաւա մայրաքաղաքով: Մահտիեանք ասոր չկարենալով հանդուրժել Խալիացոց վրայ յարձակումներ կ'ընէին: Միւսոյս դարձեալ ասպատակութիւններ ըրին Խալիացոց ընդած երկրին վրայ: Պարսիկէի Խալիացի զօրապետն իւր զօրքը ժողովելով ամսոյս 13ին, 14ին եւ 16ին փոքր պատերազմներ տալէն ետքը՝ 17ին յանկարծ Քասսալա՝ Մահտիեանց գլխաւոր քաղքին վրայ յարձակեցաւ եւ յամառ կողմ մը ետքն անոր տիրեց:

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց մէջ զործավարներն այս ամիս քաւական աղմուկ ըրին եւ զէջ հետեւութիւններ կը վախցուէին: Չիքսկոյի արուեստահանդէսէն ետքը շատ մարդիկ անգործ մնացին,